

Älä tuhlaa hyvää kriisiä: kriisien historiasta opittua ja unohdettua

Puheenvuoro – perustuu professorin juhlaluentoön Jyväskylän yliopistossa 3.5.2023.

Antero Holmila

Ajatus, jonka mukaan kriisit ovat mahdollisuuksia oppia – että kriiseihin sisältyy hopeareunus – ei sinällään ole uusi, mutta nykyisellään varsin suosittu. Esimerkiksi Internetissä pyörii Winston Churchillin lausunto, ”never let a good crisis go to waste” – “älä tuhlaa hyvää kriisiä”, jonka hänen on mainittu lausuneen Jaltan konferenssissa helmikuussa 1945, kun liittoutuneiden johtajat Franklin D. Roosevelt, Josef Stalin ja Churchill kokoontuivat Krimille pohtimaan toisen maailmansodan jälkeisen maailman järjestystä. Tässä kontekstissa Churchillin lausuman implikaatio on ilmeinen: meidän tulisi oppia järkyttävän sodan kokemuksista. Ensimmäisen maailmansodan tuottaman kriisin opetus jäi käyttämättä ja seurauksena oli uusi katastrofaalinen sota. Tällä kertaa kriisiä ei pitäisi tuhlaata. Samoin kriisitietoiset länsimaalaiset ovat tavan takaa innoissaan selittäneet, miten kiinalaisessa kulttuurissa sana kriisi sisältää kaksoismerkityksen. Ensinnä siihen sisältyy ajatus vaarasta, mutta myös mahdollisuudesta.

Kriittinen tarkastelu antaa erilaisia tuloksia. Ensinnäkään Churchillin ei tiedetä sanoneen yllä mainittua, hänen nimiinsä laitettua sanapartta. Mikään historiallinen lähde ei todista sen puolesta, eikä Churchillin historiallisen muiston portinvartijana toimiva Churchillin säätiö myöskään halua, että tämä lausahdus kulkee virheellisesti valtiomiehen suuhun laitettuna. Sama mytologia vaivaa myös Kiinan tapauksessa. Kiinan kielen professori Victor H. Mair on kertonut, että kriisin mahdollisuutta korostava ulottuvuus on lännessä väärinkäsityksen tuote.[1] Amerikkalainen Lewis Mumford advokoi näkemystä kriisistä mahdollisuutena vuonna 1944 julkaistussa teoksessaan *The Condition of a Man*, josta se puolestaan siirtyi presidenttiehdokas John F. Kennedyn kampanjapolulle vuosien 1959 ja 1960 aikana. Sen jälkeen se on siirtynyt ainakin osaksi yhdysvaltalaisista poliittista kulttuuria, jossa ajatuksen ovat toistaneet niin Condolezza Rice kuin Al Gore.[2]

Nämä kaksi kriisiterminologian epämääräistä esimerkkiä on syytä nostaa esille siksi, että niihin kulminoituu paljon kriiseihin yleisellä tasolla linkittyviä mielikuvia, hyhmäisyyttä ja jopa väärää informaatiota. Nämä kaksi esimerkkiä ilmentävät elävästi, että kun sana kriisi mainitaan, on syytä teroittaa kritiikki huippuunsa.

Mitä siis kriisien kriittinen tarkastelu kertoo kriiseistä ja mitä kriisien tutkimisella voimme oikeastaan oppia itse ilmiöstä? Alla hahmottelen kolme kriisitutkimuksen lähtökohtaa, jotka auttavat alkuun. Ensimmäinen lähtökohta on se, että vaikka kriisit tuntuvat olevan vahvasti tämän päivän ilmiö, myös menneisyydessä on syviä kriisiaikoja ja ”tässä ja nyt” tapahtuvilla kriiseillä on aina pitkät juuret. Tämä on syytä nostaa esille, koska tänä päivänä räjähtänyt kriisipuhe ottaa lähtökohdakseen presentismin, jossa kriisi kiinnittyy vahvasti median ja huomiotalouden ruokkimaan ”tässä ja nyt” logiikkaan, kun taas yhteiskunnallisten muutosten ja murrosten (”kriisien”) taustalla vaikuttaa useimmiten pitkäaikaiset kehityskulut ja tehdyt valinnat, jotka jäävät piiloon. Toinen lähtökohta on se, että ”kriisit” eivät ikinä vain ”tapahdu”, vaan ne rakennetaan kielellisesti. Shokeeraavat ja yllättävät tapahtumat voivat vaikuttaa ”kriiseiltä”, mutta kriisejä niistä tulee vasta, kun ne sellaisiksi nimetään. Kolmas lähtökohta on se, että toisin kuin yllä mainitut esimerkit kiinalaisesta ja churchilliläisestä ”kriisi on mahdollisuus” retoriikasta antaa olettaa, kriisi, kriisiyttäminen ja kriisillä politikointi, jota tässä nimitän kriisismiksi, on haitallinen yhteiskunnallinen ilmiö. Niin oli sekä menneisyydessä ja niin on tänään. Tämä käy erityisen hyvin ilmi, kun kriisejä tarkastellaan historiallisessa perspektiivissä ja pitkällä aikavälillä.

Kriisin ensimmäinen lähtökohta: menneisyys ja nykyisyys

Nykyhetkelle on kuvaavaa, että lähes kaikki haasteet ja ongelmat sovitetaan kriisin viittaan. Sen seurauksena on syntynyt vaikutelma, ettei julkisessa elämässä ole mitään kriiseistä vapaata aluetta, vaan elämme ikään kuin jatkuvaa kriisin aikaa, joka jo itsessään on melko paradoksaalinen oletus. Toisin sanoen kriisistä on tullut uusi normaali, pysyvä olotila, jonka kaari ulottuu *Iltalehden* verkkosivuilla kerrotusta tissikriisistä planetaariseen ilmastokriisiin ja kaikkeen siltä väliltä.[3] Myös humanististen ja yhteiskuntatieteellisten alojen tutkijat ovat kiinnittäneet tähän huomiota, joka tiivistyy esimerkiksi yhdysvaltalaisen kulttuuri-antropologin Janet Roitmanin lainaukseen:

The term 'crisis' no longer clearly signifies a singular moment of decisive judgement; we now presume that crisis is a condition, a state of affairs, an experimental category. (Roitman 2013a, 316).

Brittihistorioitsija Michael Freeden on puolestaan selittänyt, miten:

it has become difficult to find a political space that is crisis-free [...] [t]he aura of seemingly permanent crisis that has settled on the planet. (Freeden 2017, 13).

Olisi silti väärin ajatella, että tämän hetken ”kriisien aika” olisi jotenkin uusi ja poikkeuksellinen ilmiö, jota presentismin viitekehys korostaa. Tosiasiassa ilmiö on kaikkea muuta kuin uusi, vaan se linkittyy eri aikakausien yhteiskunnallisiin

murroksiin. Yllä mainittujen Roitmanin ja Freedenin tapaan esimerkiksi 1970-luvulla kirjoitettiin täysin samoin ajatuksin. Vuonna 1973 saksalainen politiikan tutkija Martin Jänicke totesi, että kriisitutkimusta ei aiheena tarvitse erikseen puolustella, koska kriisin käsite oli kaikkien huulilla (Jänickeä lainattu Antero Holmila & Tommi Kotonen 2019, 16). Samaan tapaan vuonna 1977 Yhdysvaltain johtava politologi Murray Edelman totesi, miten “crisis is the norm, not the exception. The forms of crisis already mentioned have occupied most of the years since World War I.” (Edelman 1977, 46).

Tyypillistä ja eri aikakausien murroksia yhdistävänä tekijänä on ollut uusien viestintä- ja kommunikaatioteknologioiden rooli kriisikeskustelun katalyyttinä, olipa kyseessä kirjapainon tai poliittisen sanomalehdistön synty, radio tai televisio, Internet tai sosiaalinen media. Esimerkiksi kirjapainon kehityttyä varhaismodernin ja valistusajan suuret nimet Thomas Hobbesista Voltaireen, Jean-Jaques Rousseusta Thomas Paineen kokivat elävänsä kriisiaikaa. Tätä kuvasi oivasti Thomas Painen pamflettisarja, vuosien 1776 ja 1783 välissä julkaistu ”The American Crisis”, joka alkoi painokkaasti: ”these are times that try men’s souls” [4]. Jean-Jacques Rousseau’n *Émile* oli vuonna 1762 sitä mieltä, että ”lähestymme kriisitilannetta (*de l’état de crises*) ja vuosisadan kestävä vallankumouksen aikaa.” (Rousseautta lainattu Koselleck 2006, 372).

1800-luvulla kriisi tuli tunnetuksi ennen kaikkea Karl Marxin kriisiteorian myötä samaan aikaan kun poliittinen lehdistö kehittyi vauhdilla tavoittaen yhä useamman eurooppalaisen lukijan. Karl Marx yhdessä Friedrich Engelsin kanssa toi kriisin käsitteen poliittiseen taloustieteeseen, josta se pian levisi kuvaamaan laajempia yhteiskunnallisia suhdanteita. Vuonna 1844 Engels identifioi ”kansantaloustieteen kritiikin ääriäriivissa” (*Umriss zu einer Kritik der Nationalökonomie*) talouskriisien syklisen kierron. Pari vuotta myöhemmin Eurooppa oli vallankumouksen pyörteissä, jossa taustalla vaikutti niin talouden (maatalouden) kuin aatemaailman (demokratian kritiikki monarkismia kohtaan) murrokset, joita australialainen historioitsija Christopher Clark on analysoinut tuoreessa *Revolutionary Spring* teoksessaan (Clark 2023). Marxin ja Engelsin jälkeen ajatus syklisesti tapahtuvista kriiseistä on ollut perusosa niin marxilaista kuin ei-marxilaista talous- ja yhteiskuntatiedettä.

1920- ja 30-luvuilla ensimmäisen maailmansodan jälkeen kriisipuhe leimasi aikakautta jalkautuen osaksi modernien yhteiskuntien massakulttuuria. Kriisipuheen tehoa vahvisti materiaaliset olosuhteet, joissa iso osa Eurooppaa eli. Euroopan kaupungit olivat täynnä sotien rampauttamia nuoria miehiä, joiden fyysiset arvet näkyivät katukuvassa. Samoin näkyi taloudellinen kurjuus, kuten työttömyys ja inflaatio sekä hajonneiden monarkioiden oheistuotteena syntyneet väestöjen pakkosiirrot ja muu pakolaisuus, joka johti esimerkiksi muukalaisvihamielisyyteen. Ajan ilmapiirissä hetkellisesti versonut demokratia jäi armotta totalitaaristen massaliikkeiden jalkoihin ympäri Eurooppaa. (Demokratian haasteista ks. Mazower 1998; Müller 2011.) Puhe ”kapitalismin kriisistä” ja ”demokratian kriisistä” oli yleistä. Molempia kehysti vielä kaiken lisäksi vahvasti militantti asenne, jonka brittiläinen armeijan kirurgi Wilfred Trotter viilisi auki jo vuonna 1916:

the nation in which he has lived vividly during the war is resuming its vagueness and becoming once more merely the state, remote and quasi-hostile. But the war has shown him what interest and moral vigour are in

life, and he will not easily accept the absence of these; he has acquired the appetite for them, he has, so to speak, tasted blood. (Trotter 1916, 237.)

Samoin ranskalainen kirjailija, filosofi ja kulttuurikriitikko Paul Valéry hahmotteli kriisien täyttämää ilmapiiriä heti ensimmäisen maailmansodan jälkeen seuraavasti:

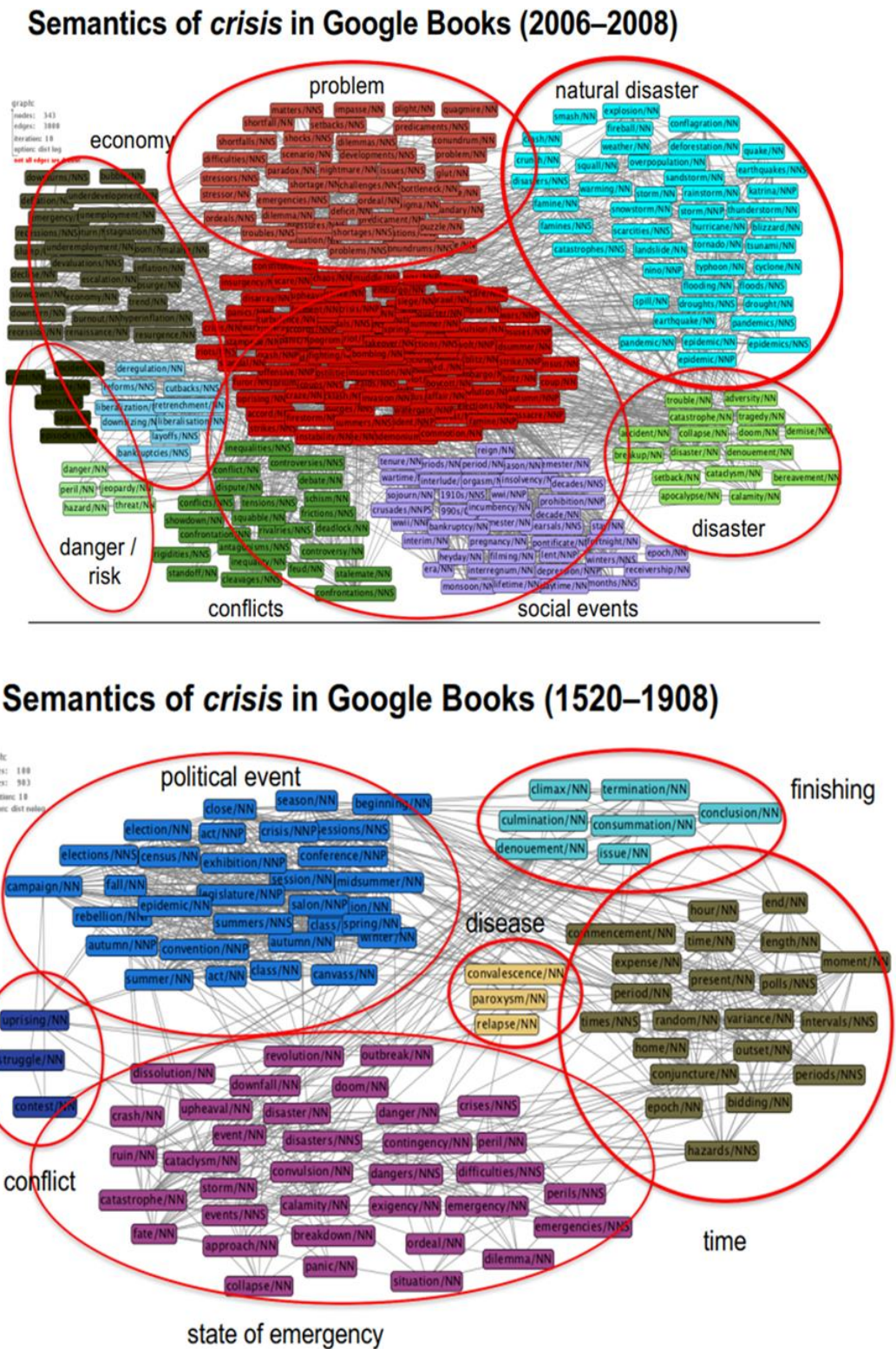
The military crisis may be over. The economic crisis is still with us in all its force. But the intellectual crisis, being more subtle and, by nature, assuming the most deceptive appearances (since it takes place in the very realm of dissimulation)...this crisis will hardly allow us to grasp its true extent... (Paul Valéryä lainattu Mathews 1962, 93.)

Aikalaiset tunnistivat, että he elivät kriisiaikaa. Nopeasti kasvavassa joukkoyhteiskunnassa kehittyvän massakulttuurin aikana kriisistä tuli kaupallista tavaraa, kun Berliinissä järjestettiin ohjattuja kierroksia, jossa tutustuttiin moderniin kriisiin (Gilbert 2019, 34).

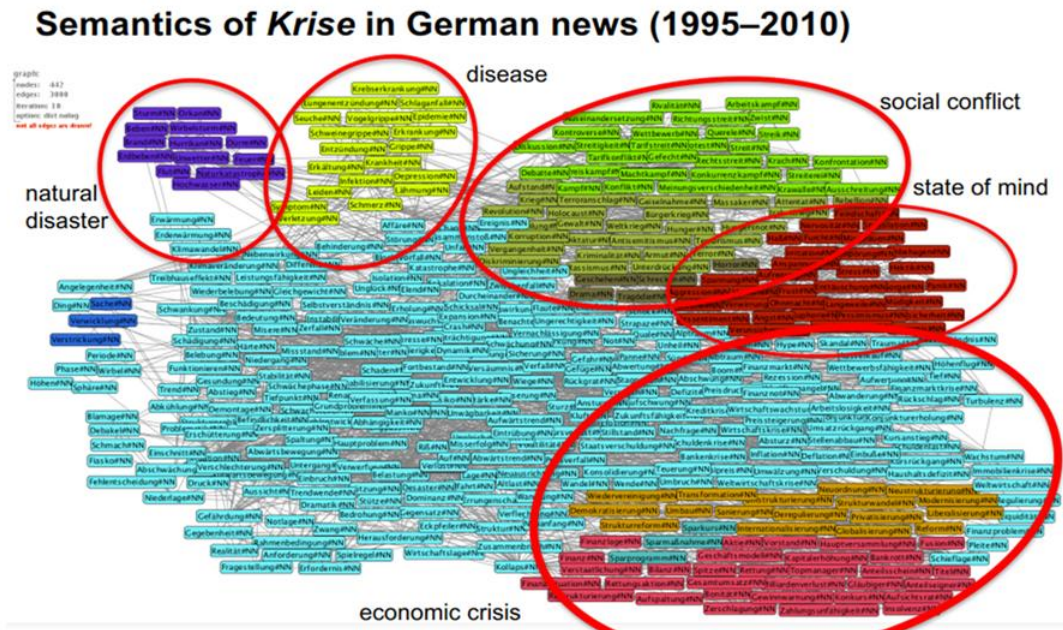
Kriisien syklisessä kulussa seuraava kokemuksellinen ”kriisiaika” oli 1970-luvulla, kun Jom Kippur sodan seurauksena puhjennut ”öljykriisi” levisi nopeasti laajaksi yhteiskunnalliseksi kriisiksi, joka lopulta johti teollistuneiden maiden savupiipputeollisuuden katoamiseen ja jälkiteollisen palvelu- ja informaatioyhteiskunnan syntyyn (Ks. esim. Maier 2004). Vuoden 1973 lopulla Jom Kippur sodan päätyttyä, mutta arabiöljyntuottajien jatkaessa länteen suunnattua öljyembargoa saksalainen viikkolehti *Der Spiegel* ennakoi, että öljykriisin seurauksena ”ylikulutusyhteiskunta” (*Überflusgesellschaft*) kokisi loppunsa, kun samaan aikaan Suomessa Kauppa- ja teollisuusministeriö opasti suomalaisia energiasäästökampanjaan kansalaisvastuuta peräänkuuluttavien sanakääntein, jotka kaikuivat talvella 2022–2023:

Nyt tarvitaan jokaisen kansalaisen ja jokaisen yrityksen vapaaehtoista apua. Kylmä totuus on, että vaikka öljyä saataisiinkin riittävästi, meillä ei yksinkertaisesti ole varaa käyttää sitä väärin.[5]

Tärkein havainto, mitä kriisien pitkän aikavälin tarkastelu osoittaa on se, että aina uuden kriisiaikakauden seurauksena kriisien käsitteelliset ulottuvuudet ovat laajentuneet ja sen johdosta tulleet paljon epämääräisimmiksi. Tästä prosessista saa erinomaisen käsityksen, kun sitä tarkastelee digitaalisen historian tutkimuksen työvälinein. Esimerkiksi Google Booksin kymmenien miljoonien teosten tekstilouhinta ilmentää osuvasti, miten kriiseihin liitetyt sanat – semanttiset kentät – ovat paisuneet tunnistamattomaksi hyhmäksi, jota havainnollistaa 2000-lukua käsittelevän kuvan keskellä oleva kirkkaanpunainen alue (Kuva 1a), jota aihetta tutkineen Alexander Friedrichin mukaan ei ollut millään mahdollista kategorisoida tai liittää jo olemassa oleviin kriisin käsitteenttiin. Sen sijaan vastaavassa mutta varhaisempia vuosisatoja koostavassa kuvassa kategorisointi on yksiselitteisempi (Kuva 1b). Vielä selkeämmin pirstaloituminen esiintyi saksalaisten sanomalehtien analyysissä, jossa kuvan (Kuva 2) keskellä oleva turkoosi alue kuvaa kriisin yhteydessä esiintyneitä termejä, joita ei kuitenkaan pysty liittämään mihinkään loogisiin merkitys- tai käsitteenttiin. (Friedrich & Bieman 14.9.2016.)

Kuva 1a/b. Alexander Friedrich & Chris Biemann: “Detecting Key Concepts. Methodological questions concerning a digital history of concepts”, 20th International Conference on Conceptual History, University of Oslo, 21–23.9.2017.

Kuva 2. Alexander Friedrich & Chris Biemann: “Detecting Key Concepts. Methodological questions concerning a digital history of concepts”, 20th International Conference on Conceptual History, University of Oslo, 21–23.9.2017.

Tutkimuksen keinoin ilmiön voi siis helposti osoittaa, mutta mitä se tarkoittaa todellisuudessa? Kriisien yhteiskunnallinen tarkastelu viittaa siihen suuntaan, että kriisien käsitteellisten ulottuvuuksien paitsi laajeneminen ennen kaikkea pirstaloituminen mahdollistaa entistä helpomman kriiseillä politikoinnin, koska kriisin voi liittää ilmiöön kuin ilmiöön. Voisimme puhua ”kriisismistä”, eli siitä, että kriisistä tulee lähestulkoon ideologia – maailmaa jäsentävä kategoria, jonka ensisijainen tarkoitus on politikointi, ei käännekohtien, murrosten tai epävarmuuksien kuvaaminen sinällään. Ja tästä syystä kriiseillä onkin hyvin vahvasti konstruktivistinen luonne.

Kriisin toinen lähtökohta: kriisit rakennetaan, ne eivät vain ”tapahdu”

Amerikkalaishistorioitsija Carl Becker selitti jo vuonna 1931, että “faktat eivät puhu eikä niitä varsinaisesti ole edes olemassa ennen kuin joku vahvistaa ne.”[6] Beckerin puhe oli omaa aikaansa edellä, mutta kaikille kielellisesti suuntautuneille historioitsijoille sinällään oiva muistutus, että kielellisesti orientoitunut konstruktivistinen historiantutkimus oli jo Yhdysvalloissa tehnyt tuloaan pitkään ennen niin sanottua ”kielellistä käännettä”. [7]

Kriisitutkimuksen saralla Beckerin omana aikana esittämää provokatiivinen ajatus on syytä pitää mielessä, koska siihen tiivistyy itse asiassa avain kriisien ymmärtämiseen: kriiseillä toki on materiaallinen, faktuaalinen ja ilmiöpohjainen ulottuvuus, mikä voi ilmetä esimerkiksi leivän hinnannousulla, konkurssien ja työttömyyden kasvulla, lisääntyneillä pakolais- ja muuttoliikkeillä ja yhteiskunnallisten asenteiden kärjistymisellä. Mutta politiikan tutkija Colin Hay osui asian ytimeen vuonna 2001, kun hän kirjoitti, että materiaaliset olosuhteet ovat välttämättömiä kriisien rakennusaineina, mutta itsessään riittämättömiä. [8] Toisin sanoen kriisejä ilmiöistä tulee vasta, kun ne

sellaisiksi nimetään. Kriisitutkimuksessa on siis oleellista kysyä, kuka tai kenen toimesta ilmiö on ”kriisiytetty” ja mitä kriisi heille tarkoitti.

Tutkijat ovat osoittaneet, että kriisillä politikointi on tehokas politiikan tapa, koska kriisi mobilisoi (Milstein 2015). ”Kriisismillä”, eli kriisiyttämisen politiikalla liikutellaan äänestäjien mielipiteitä, rakennetaan poliittista pääomaa ja mahdollisesti jopa rahallista. Kun on kriisi, kaikki keinot – myös hätäpäissä tekaistut viritelmät – ovat sallittuja. Surullisenkuuluisa Huoltovarmuuskeskuksen (HVK) tekemät maskikaupat Onni Sarmasteen ja Tiina Jylhän kanssa keväällä 2020 käyvät esimerkkinä siitä, miten kriisismi voi vaikuttaa päätöksentekoon.

Laajemmassa merkityksessä tärkeää on muistaa, että se, kuka määrittää kriisin, määrittää usein myös avaimet kriisistä ulospääsyyn. Yksinkertaisesti voisi todeta, että kriisipolitiikalla rakennetaan valta-asetelmia. Tapausesimerkkinä käyköön presidentti Urho Kekkosen toteuttama valtopolitiikka, jossa kriisi oli ennen kaikkea vallankäytön työväline. Tutkijat ovat varsin kiistattomasti osoittaneet, että Kekkonen kunnostautui aktiivisena ”yöpakkaskriisin” luoja, koska Suomen ja Neuvostoliiton välille vuonna 1958 rakennettu kriisi palveli Kekkosen valta-aseman vahvistamista. Kekkoselle epämieluisa Fagerholmin hallitus (Fagerholm III) ajettiin eroon ja kriisin ratkaisijana kunnostautui tietenkin Kekkonen. (Vihavainen, Manninen, Rentola & Žuravljov 2017.) Samankaltainen kaava, jossa Kekkosen valta-asema vahvistui masinoitujen kriisien seurauksena, toistui läpi Kekkosen valtakauden.

Eri kontekstissa, mutta samanlaisin mekanismein on Venäjän tukema eurooppalainen laitaioikeisto pyrkinyt ajamaan tavoitteitaan. Oikeistopopulistien tavoite on jo pitkään ollut suuren eurooppalaisen kriisin luominen, koska heidän mielessään vain kriisi voi avata harhaanjohtetun massan silmät ja auttaa heitä ymmärtämään, että poliittinen suunnanmuutos on välttämättömyys. Eurooppalaisen äärioikeiston kummisetä Guillaume Faye on todennut osuvasti, että ”kriisi on historian moottori.” (Holmila & Kotonen 2019, 16–19.) Toisin sanoen kriisillä on instrumentaalinen arvo poliittisten päämäärien toteuttamisessa.

Kolmas lähtökohta: kriisiyttäminen – kriisismi – on yhteiskunnallisesti vaarallinen ilmiö

Vaikka teoriassa on totta ja ehkä jopa lohdullista, että kriisi voi olla mahdollisuus uuteen, niin yhtä lailla on totta, että yhteiskunnat kehittyvät myös ilman kriisejä. Yhtä lailla on myös totta, kuten historia osoittaa, että kriisit ja kriisiyttäminen voi olla vaarallista. Kriiseillä ei useinkaan ole hopeareunusta. Ylipäätään on tärkeää kysyä, mikä on se hinta, jonka yhteiskunnat, instituutiot ja ihmiset joutuvat maksamaan kriisin aiheuttamasta kehityksestä. Onko kriisien stimuloima kehitys sen arvoista?

Ensimmäisen maailmansodan jälkeisestä Weimarin tasavallan Saksasta on kerrottu, että sen laaja sosiaalinen, poliittinen ja taloudellinen kriisi johti natsismin nousuun (Weimarin Saksan historiankirjoituksen kritiikistä, ks. Graf 2010). Väite ei pidä paikkaansa. Hitler ei noussut valtaan minkään kriisin syy-seuraussuhteen johdannaisena. Hitler ei noussut valtaan, koska Weimarin Saksa oli kriisissä. Oleellisempaa on ymmärtää, että Weimarin Saksaan muodostui syvä kriisi, koska yhteiskunnan kaikilta laidoilta pyrittiin tarkoituksella kriisiyttämään maan politiikka,

johon juuri kukaan ei ollut tyytyväinen. Näin ollen kriisin jatkuva ruokkiminen – kriisismi – nähtiin omien tavoitteiden kannalta hyödylliseksi, mikä entisestään ruokki laajaa kriisin ilmapiiriä. Ja juuri tämän kaltaisen kriisiyttämisen noidankehän seurauksena koko Weimarin yhteiskunnallinen tila typistyi valtavaan joko–tai-asetelmaan, joka ensin polarisoi ja sitten radikalisoi koko yhteiskunnan. (Ks. Graf 2010.)

Joko–tai-asetelmasta seurasi se, että ”normaalit” poliittiset prosessit ajautuivat sivuraiteille ja maata hallittiin jatkuvan hätätilan kautta. Se, että näin tapahtui ei ollut mikään kriisin vääjäämätön seuraus, saati mikään ulkopuolelta iskenyt voima, vaan, kuten professori Rüdiger Graf on korostanut, Weimarin aikalaisten valinta, jonka seurauksen normaali moniääninen poliittinen ja yhteiskunnallinen tila sulkeutui ja ääripäät korostuivat.

Weimarin Saksan historian muistutus tälle päivälle on se, että kun poliitikot, journalistit, TikTok-tähdet, twiittäjä-gurut ja muut julkiseen keskusteluun osallistuvat tahot rummuttavat kriisiä, he joko tahtomattaan tai tahallisesti rakentavat joko–tai-asetelmaa, joka polarisoi, kuplauttaa ja kärjistää, ja näin ollen kaventaa yhteiskunnallista moniäänisyyttä ja demokratiaan kuuluvan kompromissi- ja konsensuspohjaisen politiikan rakentamista. Digitaalisessa toimintaympäristössä kahtiajakautuneisuutta ruokkii entisestään sosiaalisen median algoritmit.

Weimarin Saksaa voi pitää ehkä radikaaleimpana esimerkkinä kriisimin vaaroista, mutta lievempinä ilmiöinä joko–tai-vaihtoehtottomuus ilmenee kaikissa kriiseissä, myös oman aikamme ajattelussa, jota kehystää populismi, polarisaation ajatus ja mielikuvat eliittien salaliitosta, joita tänään esiintyy niin laito-oikeistossa kuin -vasemmistossakin. Ei ole sattumaa, että Donald Trumpin tultua valituksi Yhdysvaltain presidentiksi vuonna 2016, Hannah Arendtin 1950-luvun klassikko *Totalitarismin synty* nousi politiikan ja yhteiskuntakritiikin lukulistojen kärkipäähän Yhdysvalloissa, jonka myös englanninkielinen valtamedia huomasi välittömästi.[9] Tämän päivän kriisipuheella on vahva korrelaatio sekä polarisaation että demokratian globaalin alennustilan kanssa. Silti se, onko niillä kausaalinen syy-seuraussuhde jää tulevaisuuden tutkimuksen ratkaistavaksi.

Viimeaikojen kehityskuluista Ukrainan sota on mitä radikaalein todiste kriisiyttämisenpolitiikan sokeista pisteistä. Kuva 3 esittää, kuinka usein vuoden 2014 aikana *New York Times* käsitteellisti Ukrainan tilanteen kriisiksi (sininen väri) ja kuinka usein tilanne käsitteellistettiin sodaksi (punainen väri). Esitetyn kuvan perusteella ei ole mahdollisuutta tehdä syviä johtopäätöksiä, mutta suunta-antavana sitä voi pitää. Samalla se avaa näkemyksiä jatkokysymyksille, joita varmasti niin historioitsijat kuin muiden tieteenalojen tutkijat tulevat esittämään.

Kuva 3. Vuonna 2014 *New York Times* uutisoi Ukrainan tilanteen ”kriisinä”, ei ”sotana”. Koostanut Antero Holmila.

Yksi tällainen jatkokysymys on se, että missä määrin alttius käsitteellistää kaikki ongelmat ”kriiseiksi” sai meidät tulkitsemaan Venäjän vuonna 2014 aloittaneen sodan täysin väärin. Janet Roitmanin mukaan kriisitulkinta on aina ulossulkeva siten, että se estää meitä hahmottamasta vaihtoehtoisia tulkintamalleja (Roitman 2013b). Koska Ukrainan tapauksessa välttelimme sota -terminologiaa ja korvasimme sen epämääräisellä kriisillä, loimme lännessä itsellemme sokean pisteen, joka vääristi ymmärrystä Venäjän toimien perimmäisestä luonteesta.

Lopuksi

Kriisien tutkiminen tekee näkyväksi sen, miksi kriittinen ajattelu on toimivan yhteiskunnan kivijalka. Kriittisen kriisitutkimuksen tehtävä on pyrkiä kääntämään valokeila yhteiskunnan unohdettuihin sokeisiin pisteisiin ja sen myötä lisäämään ymmärrystä siitä, miten kestävä yhteiskunta rakennetaan. Sokeita pisteitä on syytä lähteä purkamaan käsitetasolta. ”Kriisin” sijaan ilmiöitä on syytä tarkastella eksakteilla ja kontekstisidonnaisilla termeillä, kuten ”sota”, ”inflaatio”, ”nälänhätä”, ”pakkomuutto”, eikä käyttää kuvaavaa ja narratiivista rikastavaa, mutta turhan epämääräistä kriisi-käsitettä. Lyhyen aikavälin ja presentismin ohjaamassa kriisissä meiltä jää unohduksiin paljon sellaista, mikä selviää pidemmän aikavälin ja historian tutkimuksen avulla. Kriisi-ilmiöiden tutkiminen pitkällä aikavälillä on välttämätöntä, koska vain siten pystymme loppujen lopuksi ymmärtämään myös tämän päivän kriisejä ja luomaan kestäviä mekanismeja ja rakentamaan resilienssiä kriisitilanteiden varalta. Vaikka kriisit jo määritelmän mukaan ovat äkillisiä ja yllättäviä, niiden pinnan alla tapahtuvat kehityspolut ovat usein hitaita, joiden hahmottaminen, saati ymmärtäminen omassa ajassamme ei onnistu ilman historiallista katsetta. Ilman historiallista katsetta on ilmeinen vaara, että lankeamme kriisisiin.

Historian professori Antero Holmila, historian ja etnologian laitos, Jyväskylän yliopisto.

Viitteet

[1] “Crisis” Does NOT Equal “Danger” Plus “Opportunity”, *Pinyin.info*, <https://pinyin.info/chinese/crisis.html> [Haettu 5.6.2023].

[2] Zimmer, Benjamin. 27.3.2007. Crisis = Danger + Opportunity: The Plot Thickens, *Language Log*, <http://itre.cis.upenn.edu/~myl/language-log/archives/004343.html>.

[3] Tissikriisistä ks. *Iltalehti* 20.8.2019, ”Tissikriisi” on monelle naiselle tuttu – Niina, 21, kävi sen läpi kaksi kertaa, <https://www.iltalehti.fi/keho/a/953ad821-91fd-4f77-8bc3-d5be171ffda6> [Haettu 5.6.2023]. Ilmastokriisistä ks. esim. *Sitra* 26.1.2018, Ilmastokriisi laajenee – ihmiskunnan toimet riittämättömiä, <https://www.sitra.fi/blogit/ilmastokriisi-laajenee-ihmiskunnan-toimet-riittamattomia/> [Haettu 5.6.2023]; *Yrittäjälehti* 29.6.2022, Ilmastokriisi haastaa vanhat toimintatavat – ratkaisut luodaan yrityksissä, <https://www.yrittajat.fi/blogit/ilmastokriisi-haastaa-vanhat-toimintatavat-ratkaisut-luodaan-yrityksissa/> [Haettu 5.6.2023]; *Yle* 6.10.2021, Ilmastokriisi ei ratkea yksilön valinnoilla – Näin eri alojen asiantuntijat ja vaikuttajat vastaavat tähän ja kolmeen muuhun väitteeseen, <https://yle.fi/a/3-12127457> [Haettu 5.6.2023].

[4] Thomas Paine ”The American Crisis” -pamflettisarja on luettavissa Internetissä. Esimerkiksi ensimmäinen teksti 23.12.1776, <https://www.ushistory.org/paine/crisis/c-01.htm> [Haettu 5.6.2023].

[5] *Der Spiegel* -lehden kansikuva vol. 47/1973; Kauppa- ja teollisuusministeriön mainosjuliste ”Suomalainen – nyt on tosi edessä!”.

[6] “Left to themselves, the facts do not speak; left to themselves they do not exist, not really, since for all practical purposes there is no fact until someone affirms it. The least the historian can do with any historical fact is to select and affirm it.” (Becker 1931.)

[7] ”Kielellinen käänne” linkitetään tyypillisesti filosofi ja kirjallisuustieteilijä Richard Rortyn toimittamaan teokseen *The Linguistic Turn: Recent Essays in Philosophical Method* (1992 [1967]). Historiantutkimuksessa Martin Jay oli yksi ensimmäisiä, joka viritteli keskustelua vuoden 1982 artikkelissaan ”Should Intellectual History Take a Linguistic Turn? Reflections on the Habermas-Gadamer Debate”. Kenneth Partti on perehtynyt kielellisen käänteen traditioihin suomalaisessa ja ruotsalaisessa historiankirjoituksessa väitöskirjassaan *Taking the Language of the Past Seriously: The Linguistic Turns in Finnish and Swedish History Dissertations, 1970–2010* (2019).

[8] Colin Hay kirjoitti, että materiaaliset olosuhteet ovat “at best a necessary but *insufficient* condition”. Kursivointi originaalissa. (Hay 2001, 201.)

[9] Ks. esim. *Guardian* 1.2.2017, Totalitarianism in the Age of Trump: lessons from Hannah Arendt, <https://www.theguardian.com/us-news/2017/feb/01/totalitarianism-in-age-donald-trump-lessons-from-hannah-arendt-protests> [Haettu 5.6.2023]; *The Washington Post* 17.12.2016, How Hannah Arendt’s classic work on totalitarianism illuminates today’s America, <https://www.washingtonpost.com/news/monkey-cage/wp/2016/12/17/how-hannah-arendts-classic-work/> [Haettu 5.6.2023]; *Vox* 30.1.2019, A 1951 book about totalitarianism is flying off the shelves. Here’s why, <https://www.vox.com/conversations/2017/6/28/15829712/hannah-arendt-donald-trump-brexite-totalitarianism> [Haettu 5.6.2023].

Kirjallisuus

Becker, Carl. 1931. Everyman His Own Historian. [Annual address of the president of the American Historical Association, delivered at Minneapolis, December 29, 1931.] *American Historical Review* 37, 2: 221–36, <https://www.historians.org/about-aha-and-membership/aha-history-and-archives/presidential-addresses/carl-l-becker> [Haettu 5.6.2023].

Clark, Christopher. 2023. *Revolutionary Spring: Fighting for a New World*. London: Penguin Book.

Freeden, Michael. 2017. Crisis? How Is That a Crisis?! Reflection on an Overburdened Word. *Contributions to the History of Concepts* 12, 2: 12–28, <https://doi.org/10.3167/choc.2017.120202>.

Friedrich, Alexander & Chris Bieman. 14.9.2016. *Mapping Crises. An Approach for a Digital History of Concepts*. Århusin yliopistossa esitetty paperi konferenssissa ”Key Concepts in Times of Crisis”.

Gilbert, Andrew Simon. 2019. *The Crisis Paradigm: Description and Prescription in Social and Political Theory*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, <https://doi.org/10.1007/978-3-030-11060-4>.

Graf, Rüdiger. 2010. Either-Or: The Narrative of ‘Crisis’ in Weimar Germany and in Historiography. *Central European History* 43, 4: 592–615, <https://doi.org/10.1017/S0008938910000725>.

Hay, Colin. 2001. The Invocation of External Economic Constraint: A Genealogy of the Concept of Globalization in the Political Economy of the British Labour Party, 1973–2000. *The European Legacy* 6, 2: 233–249, <https://doi.org/10.1080/10848770120031404>.

Holmila, Antero & Tommi Kotonen. 2019. Kriisit ajankuvana ja politiikan välineenä. *Kanava* 47, 1: 16–19.

Jay, Martin. 1982. Should Intellectual History Take a Linguistic Turn? Reflections on the Habermas-Gadamer Debate. Teoksessa *Modern European Intellectual History: Reappraisals and New Perspectives*, toim. Dominick Lacapra & Steven L. Kaplan, 86–110. Ithaca: Cornell University Press.

Koselleck, Reinhart. 2006. Crisis. *Journal of History of Ideas* 67, 2: 357–400, <https://www.jstor.org/stable/30141882>.

Maier, Charles S. 2004. Two Sorts of Crisis? The “long” 1970s in the West and the East. Teoksessa *Koordinaten deutscher Geschichte in der Epoche des Ost-West-Konflikts*, herausgegeben Hans Günter Hockerts, 49–62. Schriften des Historischen Kollegs 55. München: Oldenbourg Wissenschaftsverlag, <https://doi.org/10.1524/9783486594607-005>.

Mathews, Jackson. 1962. *The Collected Essays of Paul Valéry, vol 10: History and Politics*. New York: Pantheon Books, <https://ia802901.us.archive.org/3/items/in.ernet.dli.2015.137329/2015.137329.The-Collected-Works-Of-Paul-Valery-Vol-10.pdf> [Haettu 5.6.2023].

Mazower, Mark. 1998. *Dark Continent: Europe’s Twentieth Century*. London: Allen Lane.

Milstein, Brian. 2015. Thinking Politically about Crisis: A Pragmatist Perspective. *European Journal of Political Theory* 14, 2: 141–160, <https://doi.org/10.1177/1474885114546138>.

Murray Edelman, Murray. 1977. *Political Language: Words that Succeed and Policies that Fail*. New York.

Müller, Jan-Werner. 2011. *Contesting Democracy: Political Ideas in Twentieth-Century Europe*. New Haven: Yale University Press.

Partti, Kenneth. 2019. *Taking the Language of the Past Seriously: The Linguistic Turns in Finnish and Swedish History Dissertations, 1970–2010*. JYU dissertations 174. Jyväskylä: University of Jyväskylä, <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-7991-1>.

Roitman, Janet. 2013a. *Anti-Crisis*. Durham: Duke University Press.

Roitman, Janet. 2013b. Anti-Crisis. *Risk and Regulation*, Winter 2013, 4–5, <https://www.lse.ac.uk/accounting/assets/CARR/documents/R-R/2013-Winter/CARRmagRR26-Roitman.pdf> [Haettu 5.6.2023].

Rorty, Richard ed. 1992 [1967]. *The Linguistic Turn: Recent Essays in Philosophical Method*. Repr. Chicago: University of Chicago Press.

Trotter, Wilfred. 1916. *Instincts of the Herd in Peace and War*, <https://www.gutenberg.org/files/53453/53453-h/53453-h.htm> [Haettu 5.6.2023].

Vihavainen, Timo, Ohto Manninen, Kimmo Rentola & Sergei Žuravljov. 2017. *Varjo Suomen yllä: Stalinin salaiset kansiot*. Jyväskylä: Docendo.